

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۳،
صفحات ۱۸-۱

جایگاه حق بر محیط زیست کودکان در حقوق ایران با توجه به اسناد بین المللی و حقوق بشری

M.Kashi@stu.qom.ac.ir کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه قم

میلا دکاشی کمیجانی

(نویسنده مسئول)

دانشیار گروه حقوق عمومی و بین الملل دانشکده حقوق دانشگاه قم
droitenviro@gmail.com

دکتر علی مشهدی

چکیده

حق بر محیط زیست سالم به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر، نقشی حیاتی در تضمین سلامت، رشد و تکامل همه جانبه کودکان، ایفا می کند. کودکان به دلیل ویژگی های جسمی و روانی خاص و وابستگی به محیط پیرامون، در برابر آلودگی ها و تخریب های زیست محیطی آسیب پذیرتر هستند. اسناد بین المللی حقوق بشر و به طور خاص کنوانسیون حقوق کودک، به طور فزاینده ای بر لزوم شناسایی و تضمین این حق برای کودکان و تعهد دولت ها به فراهم آوردن محیطی مناسب برای رشد آنان تأکید می کنند. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و با مطالعه تطبیقی، به ارزیابی جایگاه حق بر محیط زیست کودکان در نظام حقوقی ایران می پردازد. هدف اصلی، تبیین وضعیت این حق در قوانین داخلی ایران و مقایسه آن با تعهدات مندرج در اسناد بین المللی و حقوق بشری است. هرچند اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حفاظت از محیط زیست را وظیفه ای همگانی تلقی می کند و برخی قوانین پراکنده به جنبه هایی از سلامت و حمایت از کودکان اشاره دارند، اما حق محیط زیست کودکان به صورت یک حق مستقل، صریح و جامع در نظام حقوقی ایران شناسایی نشده و فاقد ضمانت اجرای کافی و سازوکارهای مؤثر برای پیشگیری، جبران خسارت و مشارکت کودکان در تصمیم گیری های زیست محیطی است؛ در مقابل، اسناد بین المللی تعهدات روشن تری را برای دولت ها در جهت حفاظت فعالانه از محیط زیست کودکان و تضمین دسترسی آن ها به محیطی سالم، ایمن و پایدار ایجاد کرده اند. در نهایت، برای ارتقاء جایگاه حق محیط زیست کودکان در ایران، نیازمند تصریح این حق در قوانین داخلی، تدوین سیاست های جامع زیست محیطی، تقویت سازوکارهای نظارتی و اجرایی و همسوسازی بیشتر قوانین و رویه ها با استانداردهای بین المللی حقوق بشر و حقوق کودک هستیم.

بر محیط زیست سالم؛ کنوانسیون حقوق کودک؛ حق بر محیط زیست کودکان؛ اصل پنجاهم

واژگان کلیدی: قانون اساسی؛ حقوق کودک

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC,SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year, Issue 23

Pages 1-18

The status of children's right to the environment in Iranian law with regard to international and human rights documents

Milad Kashi Komijani
(Author)

Master of Public Law, Qom University, M.Kashi@stu.qom.ac.ir

Dr. Ali Mashhadi

Associate Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law, University of Qom,
droitenviro@gmail.com

Abstract

The right to a healthy environment, as one of the fundamental human rights, plays a vital role in ensuring the health, growth, and all-round development of children. Due to their specific physical and psychological characteristics and dependence on the surrounding environment, children are more vulnerable to environmental pollution and destruction. International human rights instruments, and in particular the Convention on the Rights of the Child, increasingly emphasize the need to recognize and guarantee this right for children and the obligation of governments to provide a suitable environment for their development. This article evaluates the position of children's right to the environment in the Iranian legal system using a descriptive-analytical method and a comparative study. The main goal is to explain the status of this right in Iranian domestic laws and compare it with the obligations contained in international and human rights instruments. Although Article 50 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran considers environmental protection a universal duty and some scattered laws refer to aspects of children's health and protection, children's environmental rights are not recognized as an independent, explicit, and comprehensive right in the Iranian legal system and lack adequate enforcement guarantees and effective mechanisms for prevention, redress, and children's participation in environmental decision-making; in contrast, international instruments have created clearer obligations for governments to actively protect children's environment and ensure their access to a healthy, safe, and sustainable environment. Finally, to enhance the status of children's environmental rights in Iran, we need to clarify this right in domestic laws, formulate comprehensive environmental policies, strengthen monitoring and enforcement mechanisms, and further align laws and procedures with international human rights and children's rights standards.

Keywords: Right to a healthy environment; Convention on the Rights of the Child; Children's right to the environment; Article 50 of the Constitution; Children's rights.

مقدمه

داخلی ایران، کمتر صراحتی درباره «حق بر محیط زیست کودکان» وجود ندارد، اما می‌توان از برخی اصول اساسی و قوانین مرتبط با محیط زیست و حمایت از کودک، استنباطاتی در این زمینه به عمل آورد. نظام حقوقی ایران نیز با دارا بودن اصل پنجاهم قانون اساسی که حفاظت از محیط زیست را وظیفه‌ای عمومی برای نسل حاضر و نسل‌های بعد می‌داند و عضویت در کنوانسیون حقوق کودک (با وجود اعلام حق شرط کلی)، مبانی بالقوه‌ای برای حمایت از حق کودکان بر محیط زیست فراهم آورده است. با این وجود، پرسش اساسی این است که جایگاه مشخص این حق در منظومه حقوق داخلی ایران چیست؟ حقوق ایران تا چه میزان این حق را به طور مستقل و با در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص کودکان به رسمیت شناخته، سازوکارهای حمایتی و اجرایی لازم برای تحقق آن را پیش‌بینی کرده و خود را با اصول و استانداردهای پذیرفته‌شده بین‌المللی حقوق بشر و حقوق محیط زیست در این زمینه هماهنگ ساخته است؟

مقاله حاضر به این پرسش اصلی می‌پردازد که، جایگاه حق بر محیط زیست کودکان در نظام حقوقی ایران با توجه به اسناد بین‌المللی و حقوق بشری چیست؟ بدین منظور، ضمن واکاوی مبانی نظری و اسناد بین‌المللی مرتبط، قوانین و مقررات داخلی ایران، از جمله قانون اساسی، قوانین عام زیست‌محیطی و قوانین خاص حمایتی کودکان (به‌ویژه قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹)، مورد مطالعه تطبیقی قرار گرفته و میزان همگرایی و واگرایی آن‌ها با تعهدات بین‌المللی و اصول حقوق بشری ارزیابی خواهد شد؛ وجه نوآوری این پژوهش گذار از یک مفهوم ضمنی و عمومی به سوی یک حق صریح، تخصصی و با تأکید بر آسیب‌پذیری ویژه کودکان، ابعاد بین‌نسلی و مشارکت آن‌ها است. این

محیط زیست سالم، پاک و پایدار، نه تنها به عنوان میراثی برای نسل‌های آینده، بلکه به مثابه بستری بنیادین برای تحقق کرامت انسانی و برخورداری از حقوق اساسی بشر در زمان حال، اهمیتی انکارناپذیر دارد. در این میان، کودکان به دلیل ویژگی‌های فیزیولوژیکی، مراحل رشد جسمی و ذهنی، الگوهای رفتاری خاص و وابستگی به مراقبان، در برابر آلودگی‌ها و تخریب محیط زیست از آسیب‌پذیری ویژه‌ای برخوردارند. آلودگی هوا، آب ناسالم، مواجهه با مواد شیمیایی خطرناک، اثرات تغییرات اقلیمی و از دست دادن تنوع زیستی، می‌تواند پیامدهای جبران‌ناپذیری بر سلامت، رشد، بقا و کیفیت زندگی کودکان، هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت، بر جای گذارد. (فیروزی، ۱۳۸۴، ص ۳۲)

در پرتو همین آسیب‌پذیری مضاعف، حقوق بین‌الملل بشر شاهد تحولی چشمگیر در شناسایی و تحکیم پیوند میان حقوق بشر، محیط زیست و به‌طور خاص، حقوق کودک بوده است. کنوانسیون حقوق کودک (CRC)، به عنوان فراگیرترین سند بین‌المللی در این حوزه که ایران نیز به آن پیوسته است، اگرچه مستقیماً حق بر محیط زیست سالم را به عنوان یک ماده مستقل ذکر نمی‌کند، اما از طریق مفاد کلیدی خود، به‌ویژه ماده ۲۴ (حق بر برخورداری از بالاترین استاندارد قابل دستیابی سلامت) که به لزوم توجه به خطرات و ریسک‌های آلودگی محیط زیست اشاره دارد.

ایران در سال ۱۳۷۲ (۱۹۹۳ میلادی) به کنوانسیون حقوق کودک ملحق شد و بر اساس اصل ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی، مفاد این کنوانسیون پس از تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان، برای ایران الزام‌آور شد. با این حال، در قوانین

تحول، تحت تأثیر اسناد بین‌المللی و حقوق بشری، به ویژه نظریه عمومی شماره ۲۶ کمیته حقوق کودک، در حال شکل‌گیری است و نویدبخش آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر برای نسل‌های آینده در ایران است.

۱ - چارچوب مفهومی حق بر محیط زیست سالم

حق بر محیط زیست سالم یکی از حقوق نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی) است که در کنار حقوقی مانند حق توسعه، حق بر صلح و حق بر میراث فرهنگی مشترک بشریت، بر محیط متوازن میان انسان، توسعه، و محیط زیست می‌کند. این حق، که جنبه‌های متعددی از حفاظت از زیست‌محیطی، زیست‌محیطی، و پایداری را در بر می‌گیرد، در قوانین بین‌المللی، اسناد حقوق بشری و نظام‌های داخلی کشورهای داخلی به رسمیت شناخته شده است. حق بر محیط زیست سالم، به عنوان یک حق بشری نوظهور و در حال تکامل، به طور فزاینده‌ای در سطح بین‌المللی و ملی به رسمیت شناخته می‌شود. (بویل، ۲۰۲۰، ص ۵)

این حق، فراتر از صرف حفاظت از محیط زیست، به پیوند اساسی میان سلامت انسان و کیفیت محیطی که در آن زندگی می‌کند، تأکید دارد. حق بر محیط زیست سالم، به طور کلی به معنای حق هر فرد برای زندگی در یک محیط زیست که از نظر اکولوژیکی سالم، پایدار و مناسب برای سلامتی، رفاه و کرامت انسانی باشد، تعریف می‌شود. این حق، صرفاً به نبود آلودگی محدود نمی‌شود، بلکه شامل دسترسی به منابع طبیعی سالم، حفظ تنوع زیستی، مقابله با تغییرات اقلیمی و داشتن محیطی زیبا و آرامش‌بخش نیز می‌گردد. (مولایی، ۱۳۸۶، ص ۲)

عدالت زیست محیطی بر توزیع عادلانه بارها و منافع زیست محیطی تأکید دارد. حق بر محیط زیست سالم، مستلزم آن است که همه افراد، بدون در نظر گرفتن نژاد، قومیت، وضعیت اقتصادی یا اجتماعی، از یک محیط زیست سالم برخوردار باشند و از اثرات نامطلوب تخریب محیط زیست به طور نابرابر آسیب نبینند. این مفهوم بر ضرورت حفظ منابع طبیعی و اکوسیستم‌ها برای نسل‌های آینده تأکید دارد. حق بر محیط زیست سالم، مستلزم مدیریت پایدار منابع طبیعی و اتخاذ رویکردهایی است که از تخریب محیط زیست در بلندمدت جلوگیری کند. (قدیر، ۱۳۹۴، ص ۶)

۲ - حق بر محیط زیست کودکان

در دنیای امروز که کودکان به دلیل بحران‌های زیست‌محیطی مانند تغییرات هوا، تغییرات اقلیمی و نابودی منابع طبیعی به طور مستقیم و غیرمستقیم در معرض خطر قرار دارند، حق بر محیط زیست سالم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در حقوق بشر، حقوق کودکان، و چشم انداز زیست محیطی جایگاه مهمی دارد. این حق به معنای بهره‌مندی کودکان از محیط پاک، سالم، و پایدار است که رشد جسمی، روانی، و اجتماعی آن‌ها را تضمین می‌کند.

حق بر محیط زیست سالم برای کودکان، نه تنها یک مفهوم اخلاقی بلکه یک الزام حقوقی است که به طور خاص بر آسیب‌پذیری‌های منحصر به فرد کودکان در برابر تخریب محیط زیست تأکید دارد. کودکان به دلیل ویژگی‌های فیزیولوژیکی، رشدی و وابستگی‌شان، به طور نامتناسبی از آلودگی هوا، آب، خاک، تغییرات اقلیمی و از دست دادن تنوع زیستی آسیب می‌بینند. (اسویتلانا، ۲۰۲۰، ص ۲۶)

حال توسعه، تهدیدی جدی برای سلامت تنفسی کودکان است. (صفاری نیا، ۱۴۰۳، ص ۶)

دسترسی نداشتن به آب آشامیدنی سالم و بهداشت مناسب، کودکان را در معرض بیماری‌های ناشی از آب آلوده مانند اسهال، وبا، حصبه، هپاتیت A و سایر عفونت‌های انگلی قرار می‌دهد. این بیماری‌ها می‌توانند منجر به کم‌آبی، سوءتغذیه، اختلال در رشد و حتی مرگ شوند؛ شنا در آب‌های آلوده می‌تواند باعث عفونت‌های پوستی، گوش و چشم در کودکان شود.

کودکان نسبت به وزن بدن خود هوای بیشتری تنفس می‌کنند و آب و غذای بیشتری مصرف می‌کنند. این بدان معناست که آنها دوز نسبی بیشتری از آلاینده‌ها را دریافت می‌کنند، که می‌تواند اثرات سمی بیشتری بر بدن آنها داشته باشد. تخریب محیط زیست تهدیدی جدی برای سلامت جسمی و روانی کودکان در سراسر جهان است. این اثرات می‌توانند منجر به بیماری‌های تنفسی، بیماری‌های ناشی از آب، بیماری‌های منتقله از طریق ناقلین، قرار گرفتن در معرض مواد سمی، سوءتغذیه، مشکلات روانی و پیامدهای بلندمدت سلامتی شوند. حفاظت از محیط زیست و کاهش آلودگی برای تضمین سلامت و رفاه کودکان و نسل‌های آینده ضروری است (شلتون، ۲۰۱۰، ص ۱۳)

۴ - جایگاه حق بر محیط زیست کودکان در اسناد بین‌المللی
حق بر محیط زیست سالم یکی از مفاهیم بنیادین حقوق بشر است که در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای در عرصه بین‌المللی به آن شده است. کودکان، به‌عنوان یکی از آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه، به‌طور خاص نیازمند برخورداری از محیط

کودکان حق دارند در هوایی تنفس کنند که عاری از سطوح مضر آلاینده‌ها باشد، زیرا آلودگی هوا می‌تواند منجر به مشکلات تنفسی، آسم و سایر مشکلات سلامتی در کودکان شود. آنها حق دارند به آب آشامیدنی سالم و امکانات بهداشتی مناسب دسترسی داشته باشند تا از بیماری‌های ناشی از آب آلوده جلوگیری شود. کودکان حق دارند به غذای سالم، مغذی و عاری از آلودگی‌های شیمیایی و آفت‌کش‌ها دسترسی داشته باشند. مکان‌های بازی کودکان باید عاری از خطرات زیست محیطی مانند آلودگی، مواد سمی و زباله باشند. کودکان باید در برابر قرار گرفتن در معرض مواد شیمیایی خطرناک مانند سرب، جیوه و آفت‌کش‌ها محافظت شوند، زیرا این مواد می‌توانند اثرات مخربی بر رشد و تکامل آنها داشته باشند. (آلستون و توبین، ۲۰۰۵، ص ۷)

۳ - اثرات تخریب محیط زیست بر سلامت جسمی و روانی کودکان

اندام‌ها و سیستم‌های بدن کودکان هنوز در حال رشد و تکامل هستند و در نتیجه، در برابر اثرات مواد شیمیایی و آلاینده‌ها حساس‌ترند. برای مثال، ریه‌های کودکان کوچک‌تر است و سیستم ایمنی آنها هنوز به طور کامل توسعه نیافته است، که آنها را در برابر بیماری‌های تنفسی ناشی از آلودگی هوا آسیب‌پذیرتر می‌کند.

قرار گرفتن در معرض آلاینده‌های هوا مانند ذرات معلق، دی اکسید نیتروژن، دی اکسید گوگرد و ازن، خطر ابتلا به بیماری‌های تنفسی مانند آسم، برونشیت، عفونت‌های دستگاه تنفسی فوقانی و تحتانی، و کاهش عملکرد ریه را در کودکان افزایش می‌دهد. آلودگی هوای داخل خانه ناشی از سوخت‌های جامد برای پخت و پز و گرمایش نیز به ویژه در کشورهای در

همه‌جانبه کودکان است. (یزدان پناه و رضایی ، ۱۴۰۰ ، ص ۳)

هرچند کنوانسیون حقوق کودک به طور صریح و در قالب یک ماده جداگانه، حق بر محیط زیست سالم را برای کودکان به رسمیت نشناخته است (زیرا در زمان تدوین آن، مسائل زیست‌محیطی به شکل امروزی در کانون توجه حقوق بشر نبودند)، اما ارتباط تنگاتنگ و غیرقابل انکاری بین مفاد این کنوانسیون و حق کودکان برای برخورداری از محیط زیست سالم، ایمن و پایدار وجود دارد. این ارتباط از طریق تفسیر و اجرای چندین ماده کلیدی کنوانسیون آشکار می‌شود:

الف) حق بقا و رشد (ماده ۶) : این ماده بیان می‌کند که هر کودکی حق ذاتی زندگی دارد و دولت‌های عضو باید حداکثر تلاش خود را برای تضمین بقا و رشد کودک به عمل آورند. آلودگی هوا، آب و خاک، تغییرات اقلیمی و تخریب محیط زیست، همگی تهدیدات جدی برای بقا و رشد سالم کودکان محسوب می‌شوند. بنابراین، حفاظت از محیط زیست برای تضمین این حق اساسی ضروری است. (قدیر ، ۱۳۹۴ ، ص ۱۱)

ب) حق سلامت (ماده ۲۴) : این ماده بر حق کودکان برای بهره‌مندی از بالاترین سطح ممکن سلامت و دسترسی به خدمات درمانی تأکید دارد. محیط زیست ناسالم، از طریق آلودگی‌ها، بیماری‌های ناشی از آن و کمبود منابع طبیعی، می‌تواند به طور مستقیم بر سلامت کودکان تأثیر منفی بگذارد. تضمین یک محیط زیست سالم، نقش مهمی در پیشگیری از بیماری‌ها و ارتقای سلامت کودکان دارد. بر اساس بنده این ماده دولت‌ها باید تضمین کنند که تمام اقشار جامعه خصوصاً والدین و کودکان از مزایای تغذیه، شیر مادر،

زیستی پاک و سالم هستند که سلامت جسمی، روانی و رشد اجتماعی آن‌ها را تضمین کند. این حق، علاوه بر داشتن ابعاد اخلاقی و اجتماعی، در بسیاری از اسناد بین‌المللی حقوق بشر و حقوق زیست‌محیطی به رسمیت شناخته شده است. در اینجا به بررسی جایگاه حق بر محیط زیست سالم کودکان در مهم‌ترین اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای پرداخته خواهد شد. این اسناد، با در نظر گرفتن آسیب‌پذیری‌های ویژه کودکان در برابر تخریب محیط زیست، تلاش دارند تا چارچوبی حقوقی برای حمایت از این حق فراهم کنند. (اسویتلانا ، ۲۰۲۰ ، ص ۱۹)

کنوانسیون حقوق کودک، به عنوان مهم‌ترین سند در این زمینه، مفاد متعددی دارد که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به این حق مرتبط می‌شوند. سایر اسناد حقوق بشری و محیط زیستی بین‌المللی و منطقه‌ای نیز بر اهمیت حفاظت از محیط زیست برای کودکان تأکید دارند. برای تحقق کامل این حق، نیاز به تلاش‌های بیشتر در جهت شناسایی صریح، تقویت چارچوب‌های قانونی و اجرای مؤثر آن در سطح ملی و بین‌المللی وجود دارد. تضمین حق بر محیط زیست سالم برای کودکان، سرمایه‌گذاری در سلامت، رفاه و آینده‌ای پایدار برای همه است.

۴-۱- کنوانسیون حقوق کودک (CRC) و ارتباط آن با حق محیط زیست

کنوانسیون حقوق کودک (CRC) سازمان ملل متحد، که در سال ۱۹۸۹ به تصویب رسید، جامع‌ترین معاهده بین‌المللی حقوق بشر است که به طور خاص به حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حمایتی کودکان (افراد زیر ۱۸ سال) می‌پردازد. هدف اصلی آن تضمین رفاه و توسعه

حیاتی در شکل‌گیری حقوق بین‌الملل محیط زیست ایفا کرد. این اصول، بنیان مهمی برای درک و توسعه حقوق زیست محیطی کودکان فراهم آوردند، زیرا کودکان هم به عنوان بخشی از نسل حاضر و هم به عنوان اولین نمایندگان نسل‌های آینده، ذی‌نفعان اصلی حفاظت از محیط زیست هستند و حق انکارناپذیری برای رشد و زندگی در محیطی سالم و پایدار دارند.

اعلامیه استکهلم به صراحت بر مسئولیت نسل حاضر در حفظ و بهبود محیط زیست برای نسل‌های آینده تأکید می‌کند. اصل ۲ این اعلامیه بیان می‌دارد: منابع طبیعی زمین، از جمله هوا، آب، زمین، گیاهان و جانوران و به ویژه نمونه‌های نماینده از اکوسیستم‌های طبیعی، باید برای منفعت نسل‌های حاضر و آینده از طریق برنامه‌ریزی یا مدیریت دقیق، حسب مورد، محافظت شوند. این اصل به روشنی نشان می‌دهد که حفاظت از محیط زیست صرفاً برای نسل حاضر نیست، بلکه وظیفه‌ای برای آیندگان نیز محسوب می‌شود. (جلالیان، ۱۴۰۰: ۱۱)

۳-۴- اعلامیه ریو (۱۹۹۲) و تأثیر آن بر حقوق زیست‌محیطی کودکان

اعلامیه ریو درباره محیط زیست و توسعه، که در کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه (UNCED) در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو به تصویب رسید، یکی از اسناد بنیادین در حقوق بین‌الملل محیط زیست و مفهوم توسعه پایدار است. اگرچه این اعلامیه به طور خاص و انحصاری بر حقوق زیست‌محیطی کودکان متمرکز نیست و اصلی مجزا به آن اختصاص نداده است، اما اصول مندرج در آن تأثیرات مهمی بر درک و پیشبرد این حقوق داشته است.

بهداشت و بهداشت محیط زیست بهره مند هستند. (تودرس، ۲۰۱۱، ص ۴۶)

ج) حق داشتن استاندارد زندگی مناسب (ماده ۲۷): این ماده اذعان دارد که هر کودکی حق دارد از استاندارد زندگی مناسب برای رشد جسمی، ذهنی، روحی، اخلاقی و اجتماعی خود برخوردار باشد. محیط زیست سالم، از جمله دسترسی به آب آشامیدنی سالم، غذای کافی و هوای پاک، از عوامل اساسی برای دستیابی به این استاندارد زندگی مناسب است.

د) حق آموزش (ماده ۲۸ و ۲۹): محیط زیست ناسالم می‌تواند دسترسی کودکان به آموزش را مختل کند. برای مثال، بیماری‌های ناشی از آلودگی می‌توانند منجر به غیبت از مدرسه شوند. همچنین، آموزش در مورد محیط زیست و اهمیت آن برای نسل‌های آینده، بخشی از حق آموزش کودکان است. ماده ۲۹ به طور خاص بر لزوم آموزش کودکان با هدف توسعه احترام به محیط زیست طبیعی تأکید دارد. (کوشا و غلامی، ۱۳۹۰: ۱۹)

۲-۴- اعلامیه استکهلم (۱۹۷۲) و تأکید بر حقوق نسل‌های آینده

اعلامیه استکهلم (۱۹۷۲) که در اولین کنفرانس بزرگ سازمان ملل متحد درباره محیط زیست انسانی به تصویب رسید، نقطه عطفی در حقوق بین‌الملل محیط زیست محسوب می‌شود و به طور قابل توجهی بر اهمیت حفاظت از محیط زیست برای نسل‌های آینده و به طور ضمنی بر حقوق زیست محیطی کودکان تأکید دارد. اعلامیه استکهلم با معرفی اصل مسئولیت‌پذیری در قبال نسل‌های آینده و به رسمیت شناختن حق بنیادین انسان بر محیط زیست سالم، نقشی

آلودگی هوا و آب، دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشت مناسب از جمله اقداماتی هستند که در راستای این هدف و برای حفظ سلامت کودکان ضروری هستند.

هدف ۲: آب پاکیزه و بهداشت: این هدف بر تضمین دسترسی به آب و بهداشت برای همه تمرکز دارد. کودکان به ویژه در برابر بیماری‌های ناشی از آب آلوده و بهداشت نامناسب آسیب‌پذیر هستند. دستیابی به این هدف نقش حیاتی در کاهش مرگ و میر کودکان و بهبود سلامت آنها دارد.

هدف ۳: اقدام برای آب و هوا: تغییرات آب و هوایی تأثیرات مخربی بر سلامت کودکان دارند، از جمله افزایش بیماری‌های تنفسی، سوءتغذیه ناشی از اختلال در تولید مواد غذایی و افزایش خطر بلایای طبیعی، اقدام برای مقابله با تغییرات آب و هوایی برای حفظ سلامت کودکان ضروری است. (رضانی و شفیق فرد، ۱۳۹۵، ص ۷)

۴-۵- منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک (۱۹۹۰) و حقوق کودکان

منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک (ACRWC)، که در سال ۱۹۹۰ توسط سازمان وحدت آفریقا (اکنون اتحادیه آفریقا) به تصویب رسید، یک سند حقوقی مهم منطقه‌ای است که به طور خاص بر حقوق و رفاه کودکان در قاره آفریقا تمرکز دارد. در حالی که این منشور به طور مشخص و صریح یک ماده جداگانه تحت عنوان «حقوق زیست‌محیطی کودکان» ندارد، اما مفاد آن، به ویژه در ارتباط با حق بر سلامت، بقا و توسعه، به طور ضمنی و قوی به اهمیت یک محیط زیست سالم برای کودکان اشاره دارد. (آنوکاها، ۲۰۰۲، ص ۸۶)

اعلامیه ریو به افزایش آگاهی در مورد ارتباط بین محیط زیست سالم و رفاه انسان، از جمله کودکان، کمک کرده است. این امر منجر به درک بهتر آسیب‌پذیری‌های خاص کودکان در برابر آلودگی و تخریب محیط زیست شده است. اصول اعلامیه ریو به عنوان مبنایی برای توسعه قوانین و سیاست‌های ملی و بین‌المللی در زمینه حفاظت از محیط زیست عمل کرده است. برخی از این قوانین و سیاست‌ها به طور خاص به حقوق کودکان در رابطه با محیط زیست می‌پردازند یا به طور ضمنی از آنها حمایت می‌کنند. (دشتی و رهام، ۱۴۰۲، ص ۱۷)

۴-۴- اهداف توسعه پایدار (SDGs) (۲۰۱۵) و حق بر محیط زیست سالم برای کودکان

اهداف توسعه پایدار (SDGs) که در سال ۲۰۱۵ توسط سازمان ملل متحد به تصویب رسیدند، مجموعه‌ای از ۱۷ هدف جهانی هستند که به منظور دستیابی به آینده‌ای پایدارتر و عادلانه‌تر برای همه تا سال ۲۰۳۰ طراحی شده‌اند. این اهداف شامل موضوعات مختلفی از جمله فقر، گرسنگی، سلامت، آموزش، برابری جنسیتی، آب پاکیزه و بهداشت، انرژی پاکیزه و مقرون به صرفه، شهرهای پایدار، اقدام برای آب و هوا و حفاظت از محیط زیست هستند. (جلالیان، ۱۴۰۰، ص ۹)

بسیاری از اهداف توسعه پایدار به طور مستقیم یا غیرمستقیم با حق کودکان بر محیط زیست سالم مرتبط هستند. دستیابی به این اهداف می‌تواند تأثیر بسزایی در بهبود سلامت و رفاه کودکان در سراسر جهان داشته باشد.

هدف ۱: سلامت و رفاه: این هدف بر تضمین زندگی سالم و ترویج رفاه برای همه در تمام سنین تأکید دارد. کاهش

کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد با صدور نظریه عمومی شماره ۲۶ دولت‌ها را به ایجاد محیط زیستی سالم، تمیز و پایدار برای کودکان فراخواند. کمیته حقوق کودک با مورد توجه قرار دادن بحران عمیق تغییرات آب و هوایی، برای اولین بار دولت‌ها را مکلف کرد که در راستای حمایت از حق زیست سالم و پایدار کودکان، نسبت به ایجاد محیط زیست سالم، تمیز اقدام کنند. کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد در راهنمایی اولیه‌اش درباره حقوق کودک و محیط زیست، با تمرکز بر تغییرات اقلیمی، از دولت‌ها خواست تا اقداماتی را در مواجهه با بحران عمیق تغییرات آب و هوا انجام دهند. این کمیته وظایف تعیین‌شده را طبق کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق کودک مشخص کرد. (دشتی و رهام، ۱۴۰۲، ص ۱۴)

این دستورالعمل که به نظریه عمومی شماره ۲۶ شناخته می‌شود، راهنمایی حقوقی با تمرکز ویژه بر تغییرات اقلیمی است که به صراحت به بحران اقلیمی، فروپاشی تنوع زیستی و آلودگی گسترده پرداخته و تدابیر مقابله برای حفاظت از زندگی و چشم‌انداز زندگی کودکان را مشخص می‌کند. در این نظریه عمومی تصریح شده که دولت‌ها نه تنها مسئول محافظت از حقوق کودکان در برابر آسیب فوری هستند، بلکه در قبال نقض قابل پیش‌بینی حقوق آنها در آینده به دلیل اعمال - یا عدم اقدام - امروز دولت‌ها مسئول هستند. (کمیته سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰)

۵- جایگاه حق بر محیط زیست کودکان در حقوق ایران

در نظام حقوقی ایران، حق کودکان به محیط زیست سالم، یک جنبه اساسی از حقوق بشر به شمار می‌آید که تأثیر مستقیم بر سلامت جسمی، روانی و رشد اجتماعی آنان دارد.

مهم‌ترین ارتباط را می‌توان در ماده ۱۴: سلامت و خدمات بهداشتی یافت. این ماده دولت‌های عضو را ملزم می‌کند تا برای تحقق کامل حق کودک بر برخورداری از بهترین وضعیت سلامت جسمی و روانی قابل دستیابی، اقداماتی را انجام دهند. به طور خاص، بند ۲ این ماده دولت‌ها را موظف می‌کند تا اقداماتی را برای موارد زیر دنبال کنند:

کاهش مرگ و میر نوزادان و کودکان.

تضمین ارائه کمک‌های پزشکی و مراقبت‌های بهداشتی لازم به همه کودکان با تأکید بر توسعه مراقبت‌های بهداشتی اولیه.

تضمین تهیه غذای کافی و مغذی و آب آشامیدنی سالم.

عبارت کلیدی «در نظر گرفتن خطرات و ریسک‌های آلودگی محیط زیست» در ماده ۱۴ به وضوح نشان می‌دهد که منشور، تأثیر محیط زیست بر سلامت کودکان را به رسمیت می‌شناسد و دولت‌ها را موظف می‌کند که در برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات بهداشتی خود، این عامل حیاتی را لحاظ کنند. آلودگی هوا، آلودگی آب، دفع نامناسب زباله‌ها و سایر مشکلات زیست‌محیطی، همگی تهدیدات مستقیمی برای سلامت کودکان، به‌ویژه در برابر بیماری‌های تنفسی، گوارشی و سوءتغذیه هستند. علاوه بر ماده ۱۴، ماده ۵ (بقا و توسعه) که بر حق ذاتی کودک بر زندگی، بقا و توسعه تأکید دارد، نیز به طور غیرمستقیم به محیط زیست مرتبط است. یک محیط زیست ناسالم و آلوده می‌تواند بقا و توسعه سالم کودک را به خطر اندازد. (همت زاده، ۱۴۰۱، ص ۱۲)

۴-۶- نظریه عمومی شماره ۲۶ کمیته حقوق کودک سازمان ملل (General comment No. 26)

زیست برای آنان محافظت نماید. (آزوغ و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۸)

تأکید بر اینکه حفاظت از محیط زیست «وظیفه عمومی تلقی می‌گردد»، نشان‌دهنده گستردگی مسئولیت در این زمینه است. این امر بدان معناست که حفاظت از محیط زیست تنها بر عهده دولت نیست، بلکه تمامی شهروندان نیز در این وظیفه سهیم هستند. این مفهوم می‌تواند به ایجاد زمینه‌های مشارکت جمعی و افزایش آگاهی عمومی در زمینه اهمیت محیط زیست برای کودکان و نسل‌های آینده منجر شود. همچنین، ممنوعیت فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که منجر به آلودگی یا تخریب غیرقابل جبران محیط زیست شود، به طور مستقیم با حق کودکان بر سلامت مرتبط است. آلودگی هوا، آب و خاک می‌تواند اثرات جبران‌ناپذیری بر سلامت جسمی و روانی کودکان داشته باشد و رشد و تکامل آن‌ها را با مخاطرات جدی مواجه سازد. (حکمت نیا، ۱۳۹۵، ص ۱۵)

۲-۶- قوانین عادی مربوط به حق محیط زیست و کودکان

۲-۶-۱- قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان ۱۳۹۹

این قانون به طور کلی به حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان می‌پردازد. اگرچه ممکن است ماده‌ای به طور مستقیم به حق بر محیط زیست اشاره نکرده باشد، اما مواد مربوط به حق سلامت، بهداشت و رشد سالم کودکان به طور غیرمستقیم با موضوع محیط زیست مرتبط است. محیط زیست آلوده می‌تواند به طور جدی بر سلامت جسمی و روانی کودکان تأثیر بگذارد و مانع رشد سالم آن‌ها شود.

این حق در قوانین ملی و تعهدات بین‌المللی ایران مورد توجه قرار گرفته است. اصل‌ها و مبانی قانون اساسی به حفظ محیط زیست، سلامت عمومی و بهبود کیفیت زندگی برای همه شهروندان، از جمله کودکان، تأکید دارند. در اصل‌هایی مانند یکی از مواد مربوط به حفاظت از محیط زیست، دولت را موظف به ایجاد شرایط سالم و پایدار برای زندگی می‌داند. این تعهد کلی، هرچند به طور مستقیم به بیان «حق بر محیط زیست کودکان» نمی‌پردازد، اما به عنوان بخشی از حق حیات سالم و شرایط مساعد برای رشد، شامل این گروه آسیب‌پذیر نیز، محسوب می‌شود. (رحمانی، ۱۳۹۶، ص ۱۱)

۱-۶- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

۶-۱-۱- اصل ۵۰ قانون اساسی و مفهوم حفاظت از محیط زیست

این اصل به صراحت بیان می‌کند که «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.» عبارت کلیدی «نسل امروز و نسل‌های بعد» در این اصل، به روشنی بر مسئولیت بین‌نسلی در قبال حفظ محیط زیست تأکید دارد. این امر به طور ضمنی شامل کودکان به عنوان نسل آینده می‌شود و نشان می‌دهد که قانون اساسی، سلامت محیط زیست را نه تنها برای افراد حاضر بلکه برای کسانی که در آینده زندگی خواهند کرد نیز حائز اهمیت می‌داند. کودکان، به عنوان وارثان آینده این سرزمین، حق دارند در محیطی سالم و رو به رشد زندگی کنند و این حق، تکلیفی را بر دوش نسل حاضر می‌گذارد تا از محیط

این قانون به طور کلی به حفاظت و بهسازی محیط زیست می‌پردازد و تکالیفی را برای سازمان حفاظت محیط زیست و سایر نهادها تعیین می‌کند. اگرچه این قانون به طور خاص به حقوق کودکان اشاره نمی‌کند، اما اجرای آن می‌تواند به حفظ محیط زیست سالم برای همه از جمله کودکان کمک کند. ماده ۲۲ این قانون به برنامه‌های آموزشی در زمینه حفظ و بهسازی محیط زیست اشاره دارد که می‌تواند شامل آموزش کودکان نیز باشد. (رحمانی، ۱۳۹۶، ص ۷)

۶-۲-۴- قانون هوای پاک ۱۳۹۶

این قانون با هدف کاهش آلودگی هوا و حفظ سلامت عمومی وضع شده و یکی از مهم‌ترین گام‌ها در محیط زیست انسانی در سال‌های اخیر است. در این قانون نیز اشاره‌ای به کودکان نشده است، اما در قانون مستقیم، بر «حفاظت از گروه‌های حساس» شناسایی شده‌اند که کودکان نیز در آن‌ها قرار دارند می‌گیرند.

۶-۲-۵- منشور حقوق شهروندی مصوب ۱۳۹۵

ماده ۱۱۳ منشور حقوق شهروندی، به حق هر شهروند بر بهره‌مندی از محیط زیست سالم، پاک و عاری از انواع آلودگی اشاره دارد. اگرچه این منشور قانون به معنای دقیق کلمه نیست، اما به عنوان یک سند بالادستی، بر اهمیت این حق برای همه شهروندان از جمله کودکان تأکید می‌کند.

۷- خلأهای قانونی و چالش‌های تحقق حق بر محیط زیست کودکان در نظام حقوقی ایران

مهم‌ترین خلأ، عدم وجود یک ماده قانونی مشخص و صریح در قوانین داخلی ایران است که "حق کودک بر محیط زیست

ماده ۳: این ماده مواردی را که طفل یا نوجوان را در معرض خطر قرار می‌دهد، برشمرده است. آسیب به سلامت جسمی و روانی از جمله این موارد است که می‌تواند ناشی از آلودگی‌های محیطی باشد.

ماده ۹ قانون: بر لزوم ایجاد شرایط رشد همه‌جانبه کودک توسط دولت تعیین شده است. در این راستا، نیازی به محیط زیست سالم برای رشد کودک می‌شود.

ماده ۶۶: این ماده به سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آن‌ها درباره حمایت از اطفال و نوجوانان یا محیط زیست است، اجازه می‌دهد نسبت به جرائم ارتكابی در این زمینه‌ها اعلام جرم کنند. این نشان‌دهنده اهمیت موضوع محیط زیست در ارتباط با حقوق کودکان در نظر قانونگذار است. (فیروزی، ۱۳۸۴، ص ۱۸۶)

۶-۲-۲- قانون حمایت از کودکان و نوجوانان ۱۳۸۱

این قانون به طور خاص به حق کودکان بر سلامت جسمی و روانی اشاره دارد. ماده ۲ این قانون مقرر می‌دارد: "هر نوع اذیت و آزار کودکان و نوجوانان که موجب شود به آنان صدمه جسمانی یا روانی و اخلاقی وارد شود و سلامت جسم یا روان آنان را به مخاطره اندازد ممنوع است." می‌توان استدلال کرد که آلودگی محیط زیست و تخریب آن می‌تواند سلامت جسمی و روانی کودکان را به مخاطره اندازد و بنابراین مشمول این ماده قرار گیرد. ماده ۴ نیز بر نادیده گرفتن عمدی سلامت و بهداشت روانی و جسمی کودکان تأکید دارد.

۶-۲-۳- قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست ۱۳۵۳ (با اصلاحات بعدی)

گرفته است. ماده ۲۴ کنوانسیون، دولت‌های عضو را موظف می‌سازد تا اقداماتی را برای مبارزه با بیماری‌ها و سوءتغذیه انجام دهند و خطرات آلودگی محیط زیست را در نظر بگیرند. ماده ۶ نیز بر حق ذاتی هر کودک برای زندگی و تضمین بقا و رشد او تأکید دارد که محیط زیست سالم نقش حیاتی در تحقق آن ایفا می‌کند. (ملک زاده و حسینی، ۲۰۱۸، ص ۶)

در نظام حقوقی ایران، اصل پنجاهم قانون اساسی بر حفظ محیط زیست به عنوان وظیفه‌ای همگانی تأکید دارد و قوانین متعددی در زمینه حفاظت از محیط زیست به تصویب رسیده است، از جمله قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست. با این حال، حمایت‌های حقوقی به طور خاص از حق محیط زیست کودکان در این قوانین به صورت جامع و مستقل مورد توجه قرار نگرفته است.

در حالی که کنوانسیون حقوق کودک به طور ضمنی و از طریق تأکید بر حقوق بنیادین کودک، حق بر محیط زیست سالم را مورد حمایت قرار می‌دهد، نظام حقوقی ایران فاقد قانون جامع و اختصاصی در این زمینه است که به طور ویژه به نیازها و آسیب‌پذیری‌های خاص کودکان در برابر مخاطرات زیست محیطی بپردازد.

۸-۱- ماده ۲۴ کنوانسیون حقوق کودک در مقابل قوانین ایران

ماده ۲۴ کنوانسیون، دولت‌های عضو را ملزم می‌کند تا اقداماتی را برای کاهش مرگ و میر نوزادان و کودکان، تأمین مراقبت‌های پزشکی و بهداشتی برای همه کودکان با تأکید بر پیشگیری، و مبارزه با بیماری‌ها و سوءتغذیه انجام دهند. این ماده به طور خاص به در نظر گرفتن خطرات و ریسک‌های

سالم و متناسب با رشد و تکامل او" را به عنوان یک حق مستقل و بنیادین به رسمیت بشناسد و ابعاد و تضمینات آن را مشخص کند. اصل ۵۰ قانون اساسی کلی است و قوانین دیگر نیز به طور خاص بر این حق متمرکز نیستند. در حال حاضر، قانون مستقلی در ایران وجود ندارد که به طور خاص به حقوق محیط زیستی کودکان بپردازد و تکالیف دولت، خانواده و سایر اشخاص را در این زمینه به روشنی مشخص کند. این امر باعث می‌شود که حمایت‌های قانونی از این حق به صورت پراکنده و غیر منسجم صورت گیرد. (نجفی و صفری، ۱۳۹۸، ص ۱۸)

قوانین موجود معمولاً تعاریف کلی از محیط زیست ارائه می‌دهند و به نیازها و آسیب‌پذیری‌های خاص کودکان در این زمینه توجه کافی ندارند. برای مثال، آلودگی هوا و آب می‌تواند تأثیرات بسیار مخربی بر سلامت کودکان داشته باشد که در قوانین فعلی به طور مشخص به آن‌ها پرداخته نشده است. در بسیاری از موارد، مکانیسم‌های مشخص و کارآمدی برای ضمانت اجرای حق بر محیط زیست سالم کودکان و جبران خسارات ناشی از تخریب محیط زیست برای آنان وجود ندارد. این امر باعث می‌شود که متخلفین به راحتی از مسئولیت شانه خالی کنند و حقوق کودکان تضییع شود. (نادری و مطلبی، ۱۴۰۱، ص ۱۷)

۸- مقایسه حمایت‌های حقوقی از کودکان در ایران با تعهدات بین‌المللی

حق بر محیط زیست سالم، اگرچه به طور مستقل در کنوانسیون حقوق کودک (CRC) تصریح نشده است، اما به طور ضمنی در مواد مختلف آن، به ویژه ماده ۲۴ (حق بر سلامت) و ماده ۶ (حق بر زندگی، بقا و رشد)، مورد توجه قرار

خاص به تأثیرات این پروژه‌ها بر سلامت و رشد کودکان توجه کافی مبذول نشود. (ضیائی و ابراهیمی، ۲۰۲۰، ص ۱۱)

۸-۳- اصل مصلحت اعلاى کودک در مقابل قوانین ایران

اصل سوم کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد که در تمام اقدامات مربوط به کودکان، چه توسط مؤسسات رفاه اجتماعی دولتی یا خصوصی، دادگاه‌ها، مقامات اداری یا نهادهای قانونگذاری انجام شود، مصلحت اعلاى کودک باید از اولویت برخوردار باشد. این اصل ایجاب می‌کند که در تصمیم‌گیری‌های مربوط به محیط زیست، به ویژه در مناطقی که کودکان در معرض خطرات زیست محیطی بیشتری قرار دارند، مصلحت کودکان در اولویت قرار گیرد. (یزدان پناه و رضایی، ۱۴۰۰، ص ۱۴)

در حالی که نظام حقوقی ایران در زمینه حفاظت از محیط زیست گام‌هایی برداشته است، برای انطباق کامل با تعهدات بین‌المللی در زمینه حمایت از حق محیط زیست کودکان، به ویژه مفاد کنوانسیون حقوق کودک، نیاز به اقدامات بیشتری وجود دارد. تدوین قانون جامع و اختصاصی در این زمینه، توجه ویژه به آسیب‌پذیری‌های کودکان در برابر آلودگی‌های محیط زیست، تقویت ضمانت اجرا و جبران خسارت، و فراهم کردن زمینه مشارکت کودکان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به محیط زیست از جمله اقداماتی است که می‌تواند در راستای تحقق این حق اساسی برداشته شود.

۹- میزان تطابق یا مغایرت حقوق داخلی با اصول بین‌المللی حقوق بشر و محیط زیست

میزان تطابق یا مغایرت حقوق داخلی با اصول بین‌المللی حقوق بشر و محیط زیست در مورد حق محیط زیست

آلودگی محیط زیست در این اقدامات اشاره دارد. (ضیائی و ابراهیمی، ۲۰۲۰، ص ۱۵)

در ایران، وزارت بهداشت و درمان متولی ارائه خدمات بهداشتی و درمانی به کودکان است و برنامه‌های مختلفی در زمینه واکسیناسیون، مراقبت‌های اولیه بهداشتی و مبارزه با بیماری‌ها اجرا می‌شود. با این حال، در زمینه توجه ویژه به تأثیرات آلودگی محیط زیست بر سلامت کودکان، ممکن است اقدامات و برنامه‌های موجود به اندازه کافی جامع و متمرکز نباشند. برای مثال، مطالعات و تحقیقات کافی در مورد تأثیرات خاص آلودگی هوا، آب و خاک بر سلامت کودکان در مناطق مختلف ایران و طراحی برنامه‌های پیشگیرانه و مداخله‌ای متناسب با آن ممکن است محدود باشد. (صادقی، ۱۳۹۴، ص ۷)

۸-۲- ماده ۶ کنوانسیون حقوق کودک در مقابل قوانین ایران
ماده ۶ کنوانسیون بر حق ذاتی هر کودک برای زندگی و وظیفه دولت‌های عضو در تضمین بقا و رشد کودک تأکید دارد. محیط زیست سالم یکی از عوامل اساسی برای بقا و رشد سالم کودکان است. آلودگی هوا، آب و خاک می‌تواند به طور جدی سلامت کودکان را تهدید کرده و مانع از رشد و تکامل مناسب آن‌ها شود.

در ایران، اگرچه قوانین محیط زیست به طور کلی بر حفظ کیفیت محیط زیست تأکید دارند، اما ارتباط مستقیم و ویژه بین کیفیت محیط زیست و حق بقا و رشد کودکان ممکن است به اندازه کافی در سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی مورد توجه قرار نگرفته باشد. برای مثال، ممکن است در فرآیندهای ارزیابی اثرات زیست محیطی پروژه‌های توسعه‌ای، به طور

که بر زندگی آن‌ها تأثیر می‌گذارد، پیش‌بینی نکرده است، در حالی که کنوانسیون حقوق کودک بر حق کودکان در بیان نظرات و مشارکت در امور مربوط به زندگی‌شان تأکید دارد. در عمل نیز، اولویت دادن به توسعه اقتصادی در ایران ممکن است بر ملاحظات زیست محیطی و حق کودکان بر محیط زیست سالم سایه افکند که این امر می‌تواند با اصول احتیاطی و پیشگیرانه در حقوق محیط زیست بین‌الملل مغایرت داشته باشد. کمبود آمار و تحقیقات جامع در مورد تأثیرات آلودگی‌های محیط زیست بر سلامت کودکان نیز ارزیابی دقیق میزان تطابق و طراحی سیاست‌های مؤثر را دشوار می‌سازد. (ملک زاده و حسینی، ۲۰۱۸، ص ۱۴)

۱۰- پیشنهادات و راهکارهای ارتقای حق بر محیط زیست کودکان در ایران

ارتقای حق بر محیط زیست کودکان در ایران نیازمند یک رویکرد جامع و چندجانبه است که هم خلأهای قانونی را برطرف کند و هم چالش‌های اجرایی را مورد توجه قرار دهد. در این راستا، پیشنهادات و راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

نخست، تدوین و تصویب قانون جامع و اختصاصی در زمینه حقوق محیط زیستی کودکان امری ضروری است. این قانون باید به طور واضح به تعریف حق بر محیط زیست سالم برای کودکان، تعیین تکالیف دولت، خانواده، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر اشخاص در این زمینه، و پیش‌بینی ضمانت‌های اجرایی مؤثر بپردازد. این قانون باید با در نظر گرفتن اصول کنوانسیون حقوق کودک و سایر اسناد بین‌المللی مرتبط تدوین شود. (حکمت نیا، ۱۳۹۵، ص ۱۶)

کودکان، موضوعی است که هم جنبه‌های همسو و هم نقاط افتراق را در بر می‌گیرد. حقوق داخلی ایران، به ویژه اصل پنجاهم قانون اساسی، بر اهمیت حفاظت از محیط زیست به عنوان وظیفه‌ای همگانی تأکید دارد که این امر با روح کلی اصول بین‌المللی حقوق بشر و محیط زیست که بر ضرورت حفاظت از محیط زیست برای همه نسل‌ها، از جمله کودکان، تأکید دارند، همخوانی دارد. همچنین، قوانین و مقررات بهداشتی موجود در ایران که به کنترل آلودگی‌ها و حفظ سلامت عمومی می‌پردازند، به طور غیرمستقیم در راستای حفظ محیط زیست سالم برای کودکان نیز مؤثر هستند و با تأکید ضمنی ماده ۲۴ کنوانسیون حقوق کودک بر توجه به خطرات آلودگی محیط زیست برای سلامت کودکان، همسویی نشان می‌دهند. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان نیز به برخی جنبه‌های مرتبط با سلامت و رفاه کودکان می‌پردازد که می‌تواند به طور غیرمستقیم از حق آن‌ها بر محیط زیست سالم حمایت کند. (آزوغ و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۰)

مهم‌ترین این موارد، عدم وجود قانون جامع و اختصاصی در حقوق داخلی ایران است که به طور خاص به حق محیط زیست کودکان بپردازد و تکالیف دولت و سایر نهادها را در این زمینه به روشنی مشخص کند. این در حالی است که اصول بین‌المللی، به ویژه با تأکید بر مصلحت‌اعلای کودک در کنوانسیون حقوق کودک، ایجاب می‌کنند که توجه ویژه‌ای به نیازها و آسیب‌پذیری‌های خاص کودکان در برابر مخاطرات زیست محیطی مبذول شود. (نجفی و صفری، ۱۳۹۸، ص ۹)

علاوه بر این، حقوق داخلی ایران سازوکارهای مؤثری برای مشارکت کودکان در فرآیندهای تصمیم‌گیری محیط زیستی

محیطی سالم که برای رشد جسمی، ذهنی، معنوی، اخلاقی و اجتماعی آنها ضروری است، تاکید دارند. این اسناد دولت‌ها را موظف می‌سازند تا اقدامات لازم را برای حفاظت از محیط زیست و تضمین این حق برای کودکان اتخاذ نمایند. این اسناد بر لزوم توجه ویژه به آسیب‌پذیری کودکان در برابر تخریب‌های زیست‌محیطی و تضمین محیطی پاک، ایمن و پایدار برای رشد و تکامل همه‌جانبه آنان تأکید دارند و تعهداتی را برای دولت‌ها در جهت پیش‌گیری، کاهش و جبران خسارات زیست‌محیطی مؤثر بر کودکان ایجاد می‌کنند.

در مقابل، نظام حقوقی ایران، اگرچه با استناد به اصل پنجاهم قانون اساسی، حفاظت از محیط زیست را وظیفه‌ای همگانی تلقی کرده و در قوانین پراکنده‌ای به جنبه‌هایی از سلامت محیط و حقوق کودک اشاره نموده است، اما از خلاء شناسایی صریح و مستقل حق کودک بر محیط زیست سالم رنج می‌برد. حمایت‌های موجود عمدتاً جنبه عام داشته و به طور مشخص بر نیازها و آسیب‌پذیری‌های ویژه کودکان در این عرصه متمرکز نیستند.

فقدان سازوکارهای اجرایی و قضایی کارآمد و اختصاصی برای استیفای این حق، عدم توجه کافی به اصل (منافع عالیه کودک) در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی، و ضعف در تضمین حق مشارکت کودکان (یا نمایندگان قانونی آنها) در فرآیندهای مرتبط با محیط زیست، از جمله چالش‌های اساسی پیش رو هستند. قوانین موجود عمدتاً جنبه حمایتی عام دارند و به طور ویژه به ابعاد زیست‌محیطی حقوق کودک و آسیب‌پذیری خاص آنها در برابر تخریب محیط زیست نپرداخته‌اند. این شکاف میان تعهدات بین‌المللی ایران (به ویژه ذیل کنوانسیون حقوق

دوم، تقویت و بهبود اجرای قوانین موجود محیط زیست با تمرکز ویژه بر سلامت کودکان باید در دستور کار قرار گیرد. این امر مستلزم تخصیص منابع کافی، آموزش و توانمندسازی نهادهای مسئول، و ایجاد سازوکارهای نظارتی قوی‌تر برای اطمینان از اجرای مؤثر قوانین و مقررات زیست‌محیطی است. همچنین، باید سازوکارهای مشخصی برای شناسایی و رسیدگی به موارد نقض حقوق محیط زیستی کودکان ایجاد شود.

سوم، ایجاد و تقویت سازوکارهای مشارکت کودکان در فرآیندهای تصمیم‌گیری محیط زیستی در سطوح مختلف (خانواده، مدرسه، جامعه و نهادهای دولتی) از اهمیت بالایی برخوردار است. شنیدن نظرات کودکان و در نظر گرفتن آنها در سیاست‌ها و برنامه‌های مربوط به محیط زیست می‌تواند به طراحی راهکارهای مؤثرتر و پایدارتر منجر شود. (حبیبی و موسوی نیا، ۱۳۹۷، ص ۱۴)

چهارم، افزایش آگاهی عمومی و ارتقای آموزش‌های محیط زیستی برای کودکان، خانواده‌ها و جامعه از طریق رسانه‌های مختلف، برنامه‌های آموزشی و کمپین‌های اطلاع‌رسانی می‌تواند نقش مؤثری در تغییر رفتارها و ارتقای فرهنگ حفاظت از محیط زیست داشته باشد. آموزش کودکان باید به گونه‌ای باشد که آنها را با حقوق و مسئولیت‌های خود در قبال محیط زیست آشنا کند. (آزوغ و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۹)

نتیجه‌گیری

اسناد بین‌المللی و حقوق بشری، به ویژه کنوانسیون حقوق کودک و تفاسیر آن، به روشنی بر حق کودکان بر داشتن

سیاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

منابع فارسی

کتاب و مقالات

۱. آروغ، سعید، بهبودیان، بهروز و اصغری، سیدمهدی، جایگاه آموزش و اطلاع‌رسانی حقوق محیط زیست در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی، تهران: فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۱۴۰۱.
۲. دشتی، فرزانه و رهام، احسان، بررسی جایگاه حق بر محیط زیست سالم در حقوق بین‌الملل، تهران: فصلنامه دستاوردهای نوین در حقوق عمومی، سال دوم، شماره هشتم، ۱۴۰۲.
۳. کوشا، محمدهادی و غلامی، مهدی، تحلیل حق بر محیط زیست سالم در اسناد حقوق بشری بین‌المللی، تهران: فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، ۱۳۹۰.
۴. جلالیان، عسکر، حق کودکان بر محیط زیست سالم در اسناد بین‌الملل (اسناد منتخب)، فصلنامه تحقیقات حقوقی بین‌المللی، ۱۴۰۰، ۴۱۹-۴۰۱.
۵. حبیبی، فرشته، و معصومه موسوی‌نیا، حق بر محیط زیست سالم در پرتو اسناد بین‌المللی حقوق بشر تهران، فصلنامه مطالعات حقوق بشر ۱۰، ۱۳۹۷، شماره ۲: ۱۵۳-۱۷۲.
۶. حکمت‌نیا، محمود، حقوق کودک در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۵.
۷. رحمانی، محمد، بررسی حقوق بشری محیط زیست در حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی ایران، تهران: فصلنامه حقوق تطبیقی، ۱۳۹۶، شماره ۲.
۸. رضائی قوام آبادی، محمدحسین و شفیق فرد، حسن توسعه پایدار و حق بر محیط زیست سالم: چشم‌انداز نسل‌های آینده، تهران: فصلنامه سیاست جهانی، سال پنجم، ۱۳۹۵، شماره ۱، بهار، ۲۷۱-۲۴.
۹. صادقی، الهام، (۱۳۹۴) حقوق کودک در پرتو اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی

کودک) و وضعیت حقوق داخلی، نیازمند توجه جدی است، زیرا سلامت جسمی و روانی، رشد همه‌جانبه و آینده کودکان به طور مستقیم با کیفیت محیط زیستی که در آن زندگی می‌کنند، ارتباط مستقیم دارد.

با عنایت به آسیب‌پذیری ویژه کودکان و تأثیرات بلندمدت آلودگی‌های زیست‌محیطی بر سلامت و رشد آن‌ها، ضروری است که قانون‌گذاران و نهادهای اجرایی در ایران با اتخاذ رویکردی کودک‌محور و با الهام از اصول و مقررات بین‌المللی، نسبت به تقویت و تضمین این حق اساسی اقدام نمایند. شناسایی صریح و جامع حق کودکان بر محیط زیست سالم در قوانین داخلی، ایجاد سازوکارهای نظارتی و اجرایی مؤثر، و آموزش و آگاه‌سازی جامعه در این خصوص، سیاست‌گذاری‌های کلان توسعه‌ای کشور با ملاحظات زیست‌محیطی و تأثیرات آن بر حقوق کودکان، به ویژه حق بر محیط زیست سالم، هماهنگ گردد؛ گام‌های مهمی در راستای تحقق این حق و تضمین آینده‌ای سالم و پایدار برای نسل‌های آینده ایران خواهد بود. تضمین حق بر محیط زیست سالم برای کودکان، نه تنها یک الزام حقوق بشری و بین‌المللی بلکه یک ضرورت بنیادین برای تضمین سلامت نسل‌های آینده، تحقق توسعه پایدار و پاسداری از میراث طبیعی کشور برای همگان است.

در نهایت می‌توان گفت که حق کودکان در محیط زیست سالم، نه تنها از منظر حقوقی، بلکه از منظر انسانی، اخلاقی و توسعه‌ای، ضرورتی انکارناپذیر است که نیازمند اراده سیاسی، برنامه‌ریزی منسجم و مشارکت همگانی است.

6. Shelton, D. (2010). Developing Substantive Environmental Rights. *Journal of Human Rights and the Environment*, 1(1), 89–120.
7. Svitlana, K. (2020). Environmental rights of children in international law. *International Journal of Children's Rights*, 28(3), 481–500.
8. Todres, J. (2011). Mainstreaming Children's Rights in Post-Conflict Reconstruction and Development. *Harvard Human Rights Journal*, 24, 1–38.
9. United Nations (1989). *Convention on the Rights of the Child*. Treaty Series, 1577, 3.
10. UN Committee on the Rights of the Child (2021). General Comment No. 26 on Children's Rights and the Environment with a Special Focus on Climate Change .
11. United Nations General Assembly (2022). The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/RES/76/300).
12. UNICEF (2019). Climate Crisis is a Child Rights Crisis .
13. Ziaei, A., & Ebrahimi, M. (2020). Children's right to a healthy environment in Iranian law and international documents. *Journal of Politics and Law*, 13(1), 133–142.

۱۰. ایران، تهران: فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی. صفاری نیا، محیا، حق کودک به محیط زیست سالم و پایدار و تعهدات دولت ها و دیگر بازیگران ذیربط در گذر تحولات جدید حقوقی بین المللی، تهران: مجله حقوقی دادگستری، ۱۴۰۳، دوره ۸۸، شماره ۱۲۵.
۱۱. فیروزی، مهدی، حق بر محیط زیست، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۴.
۱۲. قدیر، محسن، حق بر محیط زیست از منظر حقوق بشر بین المللی و اسلام، تهران: فصلنامه پژوهش تطبیقی در حقوق اسلام و غرب، سال دوم، ۱۳۹۴، شماره ۲، ۹۹ – ۱۳۴.
۱۳. مولایی، یوسف، نسل سوم حقوق بشر و حق محیط زیست سالم، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره سی و هفتم، ۱۳۸۶، شماره ۴، ۲۷۳ – ۲۹۶.
۱۴. نجفی، نرگس و صفری، ندا، بررسی تطبیقی حقوق محیط زیست کودکان در حقوق ایران و اسناد بین المللی تهران: فصلنامه حقوق و توسعه پایدار ۵، ۱۳۹۸، شماره ۱، ۸۳–۱۰۵.
۱۵. نادری، شیمیا و مطلبی، مجید، حمایت کیفری از حق بر محیط زیست، تهران: فصلنامه تمدن حقوقی، ۱۴۰۱، دوره پنجم شماره ۱، ۶۹ – ۴۹.
۱۶. نجفی، زین العابدین و نجفی، زهره، تراجم حق بر محیط زیست انسان با حق بر توسعه از منظر شریعت تهران: فصلنامه انسان پژوهی دینی، سال هفدهم، ۱۳۹۹، شماره ۴۳، بهار و تابستان، ۴۷ – ۲۵.
۱۷. همت زاده، لیلیا، حق بر محیط زیست سالم به عنوان بخشی از نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی)، تهران: فصلنامه کاربرد شیمی در محیط زیست، سال سیزدهم، ۱۴۰۱، شماره ۴۹، بهار، ص ۶۲ – ۵۷.
۱۸. یزدانپناه، فرزانه، و سمیه رضایی، جایگاه حق بر محیط زیست در کنوانسیون حقوق کودک و تأثیر آن بر نظام حقوقی ایران، پژوهشنامه حقوق کودک، ۱۴۰۰، شماره ۴.

انگلیسی

منابع

Books and Articles

1. Alston, P. & Tobin, J. (2005). Laying the Foundations for Children's Rights: An Independent Study of Some Key Legal Issues.
2. Anoukaha (F.) (2002). «le droit à l'environnement dans le système de Africain de protection de droit de l'homme», Dschang.
3. Boyle, A. E. (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? *The European Journal of International Law*, 23(3), 613–642.
4. General Comment No. 26 (2023) of the Committee on the Rights of the Child on children's rights and the environment with a special focus on climate change .
5. Hosseini, S. A. & Malekzadeh, F. (2020). Environmental Challenges in Iran: A Human Rights Perspective. *International Journal of Environmental Research*, 14(3), 345–357.